

«БЕКТЕМИН»
Кыргыз республикасынын
эл аралык университетинин
илимий иштери боюнча проректору
юр. илим. кандидаты, фил.ил. кандидаты,
доцент Н.К. Атабекова

«19» июнь 2023-ж.

Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин
"филология жана коммуникация"
кафедрасынын кеңейтилген отурумунун
№10 ТОКТОМУНУН КӨЧҮРМӨСҮ
«19» -июнь 2023-ж.

КҮН ТАРТИБИ

Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин изденүүчүсү
Алишова Изат Култаевнанын 10.02.20 - тектештирме-тарыхый,
типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча "Тектеш эмес
тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү" (кыргыз жана
англис тилдеринин материалдарында) аттуу диссертациялык эмгегин
талкуулоо.

Диссертациянын темасы № 120 (20.05.2008-ж.) буйруктун негизинде
бекитилген. Илимий жетекчиси фил.ил.док., проф. м.а.Козуев Д.И.
Отурумдун төрагасы - пед.ил.доктору, проф. Наркозиев А.К.
Отурумдун катчысы- Калмырзаева А.К.

Кенейтилген отурумга катышкандар:

Наркозиев А.К. - отурумдун төрагасы, пед.ил.докт., проф, Кыргыз
республикасынын эл аралык университетинин "филология жана
коммуникация" кафедрасынын башчысы;
Садыков Т.С. - 10.02.06- фил.ил.док., проф. - 10.02.06- түрк тилдери
К.Карасаев атындагы БМУ, түркология кафедрасынын
профессору; *Найманова Ч.К.* - фил.ил.док., проф. - 10.02.20- «Манас» КТУнун
гуманитардык факультетинин филология бөлүмүнүн профессору;
Джумалиева Г.К. - фил.ил.док., доц. - 10.02.20- «Манас» КТУнун котормо
бөлүмүнүн ага окутуучусу;

Козуев Д.И. - фил.ил.док., проф. м.а.-10.02.20- К.Карасаев атындагы БМУ окуу
иштери боюнча 1-чи проректору;

Нарматова Б.Б. - фил.ил.канд., доц.-10.02.20- Казак – Кыргыз
университетинин, чет тилдер кафедрасынын башчысы;

Абдыраева Ч.Т. - фил.ил.канд., доц. 10.02.20- И.Арабаев КМПУнун
лингвистика институтунун доценти;

Асылбекова А.Т.- фил.и.канд.,доц. -10.02.20 - Манас КТУ филология бөлүмүнүн ага окутуучусу;

Абдымомунова А.Ө.- фил.и.канд.,доц. 10.02.20-Ж.Баласагын атындагы КУУнун чет тилдер кафедрасынын доценти

Каразакова А.К.- фил.и.канд.,доц. 10.02.20- Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин филология жана коммуникация кафедрасынын башчысынын орун басары

Калмырзаева А.К.- окутуучу,отурумдун катчысы

УГУЛДУ

1.Отурумдун катчысы Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин филология жана коммуникация кафедрасынын окутуучусу Калмырзаева А.К. изденүүчү И.К. Алишованын Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык эмгегин талкуулоо тууралуу билдирүү жасады.

2.Изденүүчү И.К. Алишованын 10.02.20 - тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу диссертациялык эмгеги тууралуу токтолду.

Төрага проф, Наркозиев А.К.: Урматтуу “филология жана коммуникация” кафедрасынын кеңейтилген отурумунун катышуучулары, анда сөздү изденүүчү Алишова Изат Култаевнага берсек. Диссертациялык иши менен кыскача тааныштырса.

Диссертант Алишова И.К.:

Саламатсыздарбы урматтуу отурумдун төрагасы Аман Карашевич! Урматтуу кеңейтилген отурумунун катышуучулары! Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу диссертациялык ишибизге кененирээк токтолуп кетүүгө уруксат этиңиздер.

Эмгек кириш сөздөн, үч баптан, корутундудан жана колдонулган илимий, көркөм, сөздүктөрдүн тизмелеринен жана интернет булактардан турат.

Изилденип жаткан тема кыргыз жана англис тилдериндеги туугандык терминдерди лексикалык-семантикалык аспектилерде жана алардын сөз түзүү структурасын анализдеп изилдөөгө арналган.

Теманын актуалдуулугу. Тууганчылык терминологиясынын татаалдыгы жана ар тараптуулугу тууганчылык түшүнүгүнүн өзү маданий жана тарыхый кубулуштарга таандык социалдык, тарыхый, аксиологиялык өңдүү бир катар аспектилерге ээ адамзаттык масштабдагы түшүнүк экендиги менен шартталган. Ошол себептүү тууганчылык терминологиясын изилдөө интердисциплинардык мүнөзгө ээ. Тагыраак айтканда, аны изилдөө тилдик

алкактан чыгып, жогоруда саналып өткөн өңүттөрдөн каралчу маселелерди да ар тараптуу иликтөө зарылдыгын жаратат. Мындан тышкары сөз болуп жаткан объектинин тарыхый өңүтү байыркы европалыктар коомундагы матриархаттын же патриархаттын үстөмдүгүнөн тартып, коомдук формацияларга түздөн-түз байланышкан маселелердин бүтүндөй комплексин өзүнө камтышы, биздин изилдөө ишибизде карала турган проблеманын тамырынын тереңдигинен, материалдардын кеңири масштабынан кабар берет.

Туугандык терминологиясы ар дайым ата мекендик жана чет өлкөлүк илимпоздордун чоң чөйрөсүн кызыктырып келген. Көптөгөн эмгектер туугандык терминологияны изилдөөгө, атап айтканда анын социалдык аспектидеги маанилүүлүгүн негиздөөгө арналган (Н. А.Бутинов, П. Кирхгоф, К. Леви-Стросс, Р. Лоуи, Б. Малиновский, Л. Г. Морган, М. Мосс, А. Радклифф-Браун - чет өлкөлүк окумуштуулар, тууганчылык маселелери менен алектенген советтик окумуштуулар А. М. Золотарев, Д. А. Олдерогге). Уруулук түзүлүштүн келип чыгуу проблемалары менен алектенишкен.

Иштин максаты катары тектеш эмес англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык терминдердин келип чыгышын, өнүгүшүн, жалпы семантика-структуралык, семантика-функционалдык, стилдик бөтөнчөлүктөрүн салыштырып изилдөө саналат.

Бул максатты жүзөгө ашыруу үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлат:

- 1) ар кандай булактардан алынган кыргыз жана англис тилдериндеги туугандык терминдерди системалаштыруу;
- 2) салыштырылып жаткан тилдердеги тууганчылык айрым терминдердин этимологиясын аныктоого;
- 3) кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык терминдердин жалпылоочу жана айырмалоочу өзгөчөлүктөрүн салыштырып изилдөө;
- 4) кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык терминдерине структура-семантикалык илик жүргүзүү;
- 5) кыргыз жана англис тилдериндеги түз жана кыйыр тууганчылыкты туюндурган лексикалык каражаттарга лексика-семантикалык талдоо жүргүзүү;
- 6) салыштырылып жаткан тилдердеги туугандык ар бир терминдин компоненттеринин семантикалык структураларынын интегралдык жана дифференциалдык (жеке) белгилерин аныктоо;
- 7) изилденип жаткан тилдердеги туугандык жакындык иерархиясындагы терминдердин семантикасындагы имплициттик жана эксплициттик компоненттерди аныктоо жана аларга мүнөздөмө берүү;
- 8) гетеронимия, гиперонимия жана гипонимия семантикалык кубулуштары менен туугандык терминдердин байланышына илик жүргүзүү.
- 9) кыргыз топонимикасы менен антропонимикасындагы ТТдерге тиешелүү аталыштарды иликтөө.

Иштин илимий жаңылыгы. Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу иштин илимий жаңылыгы:

- 1) кыргыз, англис тилдериндеги тууганчылык атоолордун жалпы жана өзгөчө сапаттарга ээ салыштырма- типологиялык моделинин иштелип чыгышы;
- 2) ТТдеринин эки тилде гиперонимдик - гипонимдик, гетерогендүү - гомогендүү, денотативдик - коннотативдик, нейтралдуу - экспрессивдүү / эмоцияналдуу, башкы- кошумча, алгачкы - дериваттык ж.б семаларынын аныкталып сыпатталышы;
- 3) тууганчылык байланыштардын эки тилдеги номинанттарынын этимологиясы,эволюциясы, семантикалык жактан байышы жана бутактанышына тиешелүү мурда белгисиз болгон айрым малыматтардын ачыкталып көрсөтүлүшү;
- 4) англис ТТдерди кыргыз аудиториясында өздөштүрүүгө ыңгайлуу ыкмалардын сунушталышы.

Иштин колдонулуу чөйрөсү. Изилдөөдөн алынган тыянак-натыйжаларды кыргыз жана англис тилдеринин терминологиялык системасынына, тууганчылыкка байланышкан тилдик каражаттардын которулушуна, терминологияга байланышкан айрым бир жеке маселелерди изилдөөдө, ошону менен эле бирге англис-кыргыз жана кыргыз-англис терминологиялык сөздүктөрүн түзүүдө, кыргыз жана англис тилдеринин тарыхый лексикологиясы, семасиологиясы боюнча окуу куралдарын, типтүү жана жумушчу программаларды, лекциялык курстардын тексттерин даярдоодо теориялык материал иретинде колдонууга болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Туугандыктын көптөгөн биологиялык мамилелерине ылайык, ар кайсы элдердеги тууганчылык терминдеринин ырааты ар башкача жайгаштырылган; мындай "катмарлануу" ыкмасы туугандык системанын ар бир элдеги өзгөчөлүгүн аныктайт.
2. Тууганчылык тутуму үй-бүлөлүк мамилелердин ар кандай түрлөрү чагылдырылган терминдер менен, ошондой эле белгилүү бир социалдык мамилелер тутуму менен байланыштуу.
3. Салыштырылып жаткан тилдерде тууганчылык терминдеринин системасынын өнүгүшүнүн жалпы тенденциялары полисемиянын пайда болушунан, терминдердин пассивдүү лексикага, атап айтканда, архаизмдерге айланышынан, тууганчылыктын жана касиеттин конкреттүү терминдеринин сандык кыскарышынан, тууганчылыктын көптөгөн терминдеринин маанилеринин семантикалык трансформацияларга кабылышынан көрүнөт.
4. Салыштырылып жаткан тилдерде тууганчылык иерархиясы тарыхый, маданий, биосоциалдык факторлор аркылуу аныкталып, ал факторлордун таасири тилдик каражаттар аркылуу чагылдырылат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка

байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу, жана кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилдениши автордун жеке салымы болуп эсептелет.

Изилдөөнүн апробациясы жана жарыяланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин чет тилдер кафедрасы, котормонун теориясы жана практикасы кафедрасы, Кыргызстан эл аралык университетинин мамлекеттик тил кафедрасы, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети тарабынан уюштурулган илимий конференцияларда, илимий семинарларда талкууланган. Изилдөөдөн алынган жыйынтык-натыйжалар боюнча эл аралык жана республикалык деңгээлдеги илимий-теориялык, илимий-практикалык конференцияларда жана симпозиумдарда баяндамалар жасалды.

Изилдөөнүн негизги мазмуну 17 илимий макалада чагылдырылып, анын ичинен КРнын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган мезгилдүү басылмаларда 13 макала, РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү чет элдик журналдарда 4 макала жарык көрүп, импакт-фактору 0,1ден кем эмес жарналдарда 2 илимий макала жарыяланды.

Иштин көлөмү жана түзүмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин жалпы көлөмү 182 бетти түзөт.

Урматтуу илимий талкуунун катышуучулары, баяндаманы жыйынтыктоого уруксат этиңиздер! Көңүл бурганыңыздарга рахмат!

СУРООЛОР ЖАНА ЖООПТОР:

Төрага проф, Наркозиев А.К.: Урматтуу коллегалар баяндама боюнча кимде кандай суроолор бар?

Филология илиминин кандидаты, доцент. Калиева К.А.

1-Суроо. Кыргыз тил илиминдеги кайсыл лингвисттердин эмгектерин карап чыктыңыз?

Жооп: Сурооңуз үчүн чоң рахмат.Тууганчылык боюнча кыргыз маданиятында илимпоздор терминдерге чон маани беришип,өзгөчө көңүл бурушкан.Мисалы;Акматалиев А, Мусаева Ч.Ж, Машрапов А, К.Саматов жана башка көптөгөн лингвисттердин,кыргыз таануучулар,тарыхчылар жана антропологдордун эмгектеринин чоң салымы бар.

2-Суроо Мисалдар кайсыл булактардан алынды?

Жооп: Биздин илимий ишибиздеги мисалдар көркөм адабияттардан, көркөм фильмдерден,тарыхый булактардан,күнүмдүк турмуштан алынды.

Филология илиминин кандидаты, доцент. Нарматова Б.Б.

Суроо. Т.Л. Морган негизги туугандык терминдерди канча түргө бөлгөн?

Жооп: Америкалык окумуштуу Л.Г.Морган туугандык терминдерди 6 түргө болгон. 1.Crow kinship- Ата тараптагы туугандар 2.Omaha kinship-апа тараптагы туугандар 3..Cross cousin (Iraques)kinship- кандаш эмес туугандар,4.escimo kinship-бөлөлөр (кыз бир туугандардын балдары) 5.sudanies kinship-атасынын,ага,эжесинин балдарын карайт 6.hawayan kinship- тектерди карайт.

Филология илиминин кандидаты, доцент м.а.Асылбекова А.Т.

Суроо Кандай элдик ооз эки чыгармалардан илимий эмгегиңизге колдондуңуз?

Жооп: Дүйнөлүк жана ата – мекендик адабияттардан, прозалардан, балдарга арналган ырлардан, чыгармалардан, газета-журналдардан, интернет сүйлөшүүлөрдөн, окуу куралдарынан алынган тексттер каралат. Ошону менен бирге элдик ооз эки чыгармалардан, мисалы, «Манас», «Семетей», «Сейтек», «Кожожаш», «Кишимжан менен Олжобай» жана Ч.Айтматовдун чыгармаларынан мисалдар алынган.

Филология илиминин доктору.проф. Жумалиева Г.К.

Суроо. Гиперонимдер, гетеронимдер деп эмнени түшүнөсүз?

Жооп: А.А.Новиков гипоним жана гипероним тууралуу муноздоп жазган.Бул терминдер уй бүлө мүчөлөрүнүн мамилеси,байланышы боюнча гиперонимикалык мүнөзгө ээ. Гипоним лингвистикалык түшүнүктү берип,гипероним түшүнүгүнүн курамына кирет.

Гипоним жекелик түргө карама-каршы мүнөздө,лексикалык жекелик сөз 'ата, 'апа, 'эже, 'байке, ' ини,' карындаш...(ар бирин атап айтуу)

Гипероним термини тескерисинче,жалпы тушунукту берет,(сөздүн маанисин жалпылап айтуу)- ата-эне, бир тууган.

Филология илиминин кандидаты, доцент Абдымомунова А.О.

1-Суроо Илимий иштин практикалык баалуулугу эмнеде?

Жооп: Изилдөөдөн алынган тыянак-натыйжаларды кыргыз жана англис тилдеринин терминологиялык системасынына, тууганчылыкка байланышкан тилдик каражаттардын которулушуна, терминологияга байланышкан айрым бир жеке маселелерди изилдөөдө, ошону менен эле бирге англис-кыргыз жана кыргыз-англис терминологиялык сөздүктөрүн түзүүдө, кыргыз жана англис тилдеринин тарыхый лексикологиясы, семасиологиясы боюнча боюнча окуу куралдарын, типтүү жана жумушчу программаларды, лекциялык курстардын тексттерин даярдоодо теориялык материал иретинде колдонууга болот.

2-суроо Экзагамдык нике деген эмне?

Жооп: Экзагамдык нике деген бул түрк тилдүү өлкөлөрдө,өзгөчө биздин маданиятта көп кездешет.Бир уруудан тараган эркек (уул) бала менен кыз кыз бала жети ата өтмөйүнчө үйлөнүүгө акысы болгон эмес. Мында жети атадан тараган туугандар,жетинчи тукумуна чейин (өзгөчө эркектер)

үйлөнүүгө , никеге турууга катуу тыюу салынат. Бул салтты азыркы учурга чейин сактап келишкен. . Кыргыздар ар бир адам өз ата-бабаларын жетинчи муунга чейин билүүгө милдеттүү деп эсептешкен. («ким жетинчи ата бабаларына чейин –билбеген-кул»), тектүү жердин кызын ал. Жети атаны билүү- бул бизге ата-бабалардан калган мурас. Уруунун генетикасын (теги) таза сактоо үчүн , каны аралашпаган таза урпактарды кийинки муундарга калтыруу үчүн, акылдуу, ден соолугу мыкты, ой жүгүртүүсү кенен, эске тутуусу феномендүү балдар төрөлүшү үчүн айтылып, мураска калтырылган. Жети атанын балдарынын баары бир туугандар, жети атанын балдары биринин кызын бири алган эмес, ата-бабалар куда түшкөндө жуучуга келгендердин эң биринчи тегин сурашкан- “тегиң ким?”, “кайсы элденсиңиңер?”, анан “кайсы жерденсиңер?”- деп. Тууган болуп чыкса, жуучулар менен сүйлөшүү дароо токтотулган. Кыргыздын дагы бир мыкты макалы “Атаң барда эл тааны, атың барда жер тааны!”- деп айтылат, бул дагы уруунун тегин таза сактоого багышталган.

Наркозиев А.К. пед.ил.канд., проф.

1-Суроо Ишти изилдөөнүн кандай методдору колдонулду жана кандай методологиялык негиздерге таяндыңыз?

Жооп: Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык базасы болуп ата мекендик, Түрк жана башка чет өлкөлүк лингвисттердин дүйнө тилдериндеги тууганчылык терминологиялык системалар жана түрк тилдеринин ар түрдүү аспектилерин маселелери боюнча эмгектери саналат: Леви — Стросса, Ю. Н. Левина, м. З. Бинера, Э. Бафра, Н. Э. Гаджихмедов, Н. В. Бикбулатов, А.А. Машрапов жана башкалар.

Изилдөөнүн методдору тууралуу айта кетсем, изилдөө үчүн эмпирикалык негиз болгон терминологиялык материалды талдоо төмөнкү методдорго ылайык жүргүзүлдү: аныктама талдоо, тилдик бирдиктердин салыштырма анализи, лингвомаданий, салыштырмалуу тарыхый жана когнитивдик. Изилдөө ишинин жүрүшүндө иште каралган теориялык маселелердин мазмунуна ылайык, жалпы, б.а., универсалдуу мүнөзгө ээ айрым методдор, ошондой жеке маселелерди кароодо бир катар атайын методдор да колдонулду. Мындан тышкары теориялык материалдарды иллюстрациялоо максатында келтирилген тилдик фактыларды, көркөм чыгармалардан келтирилген үзүндүлөрдү талдоодо талдоо жүргүзүүнүн айрым процедуралары да пайдаланылды.

Тууганчылык аталыштарды түздөн-түз байкоо жүргүзүү, сүрөттөөчү жана салыштырмалуу-тарыхый изилдөө ыкмалары менен иликтенди.

2-Суроо Эмне үчүн милдеттери 9, ал эми жыйынтыктары төрт болуп калган?

Жооп: Туура , тогуз милдетти жалпылаштырып, бириктиргенде төрт натыйжа чыгарууга мүмкүнчүлүк болду. Туугандык аталыштар жаатында сөз-терминдерди функционалдык-семантикалык микросистемалар боюнча топтоштуруу, кыргыз жана англис тилдеринин тектештик терминдеринин семантикалык түзүлүшүнүн маанилеринин иерархиясын жана айрым семантикалык түзүмдөрдү нейтралдаштыруу мыйзам ченемдүүлүгүн изилдөө, тектеш эмес тилдерди синхрондук-салыштыруучулук изилдөө теориясы жана алардын өз ара жана агглютинативдик жана агглютинативдик эмес түзүлүштөрдүн башка тилдери менен байланыштары сыяктуу проблемаларды иштеп чыгуу менен шартталган.

ЧЫГЫП СУЙЛӨГӨНДӨР:

Изденүүчүнүн илимий жетекчиси фил.ил.док. , проф. м.а. Козуев Д.И. :

И.К. Алишова 10.02.20 - тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу диссертациялык эмгегинин үстүндө көптөн бери иштеп, жазып келет.

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык табиятындагы жалпылыктар менен айырмачылыктарды, сөз болуп жаткан атоолорго байланышкан лексикалык бирдиктерди функционалдык-тематикалык топторго бөлүштүрүүдө системалык мамилелердин парадигмасын, ошондой эле тууганчылыкка байланышкан тилдик каражаттардын семантика-функционалдык табиятын изилдөөдөн алынган тыянак-натыйжаларды иштин илимий жаңылыгы катары эсептөөгө болот.

Иштин темасы актуалдуу, кыргыз жана англис тил таанымы үчүн да, салыштырма типология үчүн да өзөк темалардын бири. Көптөгөн эмгектерде тууганчылык терминологияны изилдөөнүн, коомдук-социалдык аспектисине басым жасалгандыгы байкалат. Иштин түзүлүшү алдыга коюлган максат-милдеттерге ылайык калыптанган салт боюнча 3 бапка, киришүү жана корутунду бөлүмдөрүнө, пайдаланылган адабияттардын тизмесине бөлүнүп берилди. Иш көлөмү 172 беттен турган текстти камтыйт, анын соңунда илимий булактын жана сөздүктүн тизмеси берилген.

Кыргыз тил илими жаатында кыргыз тилиндеги тууганчылыкка байланышкан терминдер менен алардын англис тилиндеги функционалдык аналогдору жогоруда саналып өткөн өңүттөрдөн салыштырылып изилденбегендиги изилдөө ишинин актуалдуулугун айгинелейт.

Иштин максаты катары тектеш эмес англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык терминдердин келип чыгышын, өнүгүшүн,

жалпы семантика-структуралык, семантика-функционалдык, стилдик бөтөнчөлүктөрүн салыштырып изилдөө саналат.

Ар кандай булактардан алынган кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык терминдерди системалаштыруу, этимологиясын аныктоо, жалпылоочу жана айырмалоочу өзгөчөлүктөрүн салыштырып изилдөө, структура-семантикалык иликтөө, лексика-семантикалык, компоненттерди аныктоо жана аларга мүнөздөмө берүү, гетеронимия, гиперонимия жана гипонимия семантикалык кубулуштары менен туугандык терминдердин байланышына илик жүргүзүү изилдөөнүн милдеттери.

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу, жана кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилдениши автордун жеке салымы болуп эсептелет. Жалпысынан төрт жобо берилген.

Изилдөөнүн объекти, предмети, максаты жана милдеттери ачык-айкын, так жана даана көрсөтүлгөн. Илимий изилдөөдөгү төмөнкү жаңылыктар кандидаттык диссертацияга коюлуучу талаптарга толук жооп берет жана изилдөөнүн жаңылыгы катары эсептелет: Мисалы, Салыштырылып жаткан тилдерде тууганчылык иерархиясы тарыхый, маданий, биосоциалдык факторлор аркылуу аныкталып, ал факторлордун таасири тилдик каражаттар аркылуу чагылдырылган

тилдин лексикалык системасынын архаикалык жана туруктуу катмары катары бир катар диахрондук өңүттөгү маселелердин каралышында зарыл материал катары кызмат кылат. Атап айтканда, тилдердин ортосундагы тектештик параметрлерин аныктоодо, фонетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү изилдөөдө тууганчылык байланыштарды туюндурган лексикалык каражаттар өзгөчө ролго ээ экендигин белгилөөгө болот.

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максат-милдеттери, иштин илимий жаңылыктары, теориялык жана практикалык маанилери аныкталган, коргоого сунушталган негизги жоболору белгиленген, изилдөө ык-амалдары жана иштин апробациясы маалымдалган.

Диссертациянын негизги тексти көздөлгөн максат-милдеттерине, тутунган теориялык өңүттөргө, топтолгон жана анализден өткөрүлгөн факты материалдардын мүнөзүнө карай үч бөлүмдөргө бөлүп берилген. Демек, жогоруда белгиленгендей, тууганчылык терминдери кайсы гана тил болбосун, анын базистик лексикасына кирген, миңдеген жылдар бою калыптанган тилдик каражаттардын катмарын түзөт. Демек, тилдин лексикалык системасынын архаикалык жана туруктуу катмары катары бир катар диахрондук өңүттөгү маселелердин каралышында зарыл материал катары кызмат кылат. Атап айтканда, тилдердин ортосундагы тектештик параметрлерин аныктоодо, фонетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү

изилдөөдө тууганчылык байланыштарды туюндурган лексикалык каражаттар өзгөчө ролго ээ экендигин белгилөөгө болот. Ошондой болсо дагы тууганчылыкка байланыштуу айрым сөздөр башка тилдик каражаттардай эле пассивдүү лексиканын катарына кирүү менен, акырындап такыр колдонуудан чыгып калуусу да толук ыктымал. Албетте, мындай өзгөрүүлөрдүн келип чыгуу себептерин коомдогу өзгөрүүлөргө, социалдык-экономикалык мүнөздөгү факторлорго байланыштуу экендиги белгиленип жүрөт. Ал эми тектеш жана тектеш эмес тилдердеги тууганчылык лексикасынын салыштырма планда изилдениши өзүнчө өңүт катары эсептелүү менен, мында сөз болуп жаткан тилдик каражаттардын семантика-функционалдык табияты изилдөөгө алынат. Булардын ар бири өз алдынча изилденип, тектеш эмес эки тилдин контекстинде териштирилип, анализден өткөрүлөт, коюлган максат-милдеттерди ишке ашырып, изилдөөдөн алынган илимий натыйжалар аныкталат, булардын негизинде тиешелүү теориялык бүтүмдөр чыгарылып, тиги же бул маселе боюнча диссертанттын жеке пикири билдирилет. Ушулардын баары тектештирме типология багытында диссертанттын камылгасы жетик, теориялык билими терең жана ой өрүшү кенен экендигинен кабар берип турат.

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу, жана кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилдениши автордун жеке салымы болуп эсептелет.

Изилдөөдөн алынган жыйынтык-натыйжалар боюнча эл аралык жана республикалык деңгээлдеги илимий-теориялык, илимий-практикалык конференцияларда жана симпозиумдарда баяндамалар жасалды.

Изилдөөнүн негизги мазмуну 17 илимий макалада чагылдырылып, анын ичинен КРнын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган мезгилдүү басылмаларда 13 макала, РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү чет элдик журналдарда 4 макала жарык көргөн. Тууганчылык терминдерине экспрессивдүү жана эмоционалдык түс мүнөздүү. Тууганчылык терминдеринин эң көп саны кыргыз тилинде кездешет жана туугандык мамилелердин структурасынын эң кеңири деталдуулугунун көрсөткүчү болуп саналат, бул кыргыз коомунун турмушундагы сакталып калган актуалдуулуктан кабар берет.

Тууганчылык терминдерине экспрессивдүү жана эмоционалдык түс мүнөздүү. Тууганчылык терминдеринин эң көп саны кыргыз тилинде кездешет жана туугандык мамилелердин структурасынын эң кеңири деталдуулугунун көрсөткүчү болуп саналат, бул кыргыз коомунун турмушундагы сакталып калган актуалдуулуктан кабар берет.

Жогоруда каалоо мүнөзүндө айтылган пикирлер иштин жалпы мазмунуна доо кетире албайт. Иш теориялык жактан жогорку деңгелде жана инновациялык жаңы багытта өз алдынча аткарылган, коюлган максатына жеткирилген жана логикалык жактан бүткөрүлгөн оригиналдуу изилдөө катары бааланууга тийиш.

Жыйынтыктап айтканда, 10.02.20 – Тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу темада жазылган И.К.Алишованын диссертациясы Улуттук аттестация комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет. Ошондуктан бул ишти коргоого сунуш кылам.

1-Рецензент – фил.ил.канд., доц. Сатыбалдиева Г.

Токтомго пикир тиркелет! Сизге ийгилик каалайм! Диссертацияны толук органикалык бүтүндүк деп эсептейм жана диссертациялык кеңеште коргоого сунуштайм

2-Рецензент-фил.ил.канд., доц. Абдыраева Ч.Т.:

Издөнүүчү И.К.Алишованын аткарган кандидаттык диссертациясы кыргыз жана англис тил илиминде изилдөөнүн кеңири объектисине алына элек туугандык терминдерди лексикалык-семантикалык аспектилерде жана алардын сөз түзүү структурасын анализдеп изилдөөгө арналган.

Эмгек кириш сөздөн, үч баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардан турат.

Иштин киришүү бөлүгү бул бөлүмгө коюлуучу талаптарды толук камтып, так, ырааттуу, түшүнүктүү иштеп чыккан.

Биринчи бапта- Изилдөөнүн илимий-теориялык өбөлгөлөрү, тууганчылык аталыштардын генезиси, өнүгүшү жана калыптанышы, тууганчылык атоолордун жалпы лингвистикада изилдениши, тууганчылык терминдердин түркологияда жана кыргыз тил илиминде каралышы талкууланат.

Экинчи бапта Кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык аталыштарды изилдөөнүн методологиясы, материалдары жана методдору изилденет. Изилдөөнүн методологиялык негиздери, тууганчылык аталыштар изилдөө объектиси катары, кыргыз тилиндеги тууганчылыкты атоодо колдонулган сөздөрдүн түзүлүшү, англис тилиндеги тууганчылык атоодо колдонулган сөздөрдүн түзүлүшү, тууганчылык терминдердин этимологиясы (германистика, түркология, англистика), изилдөөдө колдонулган методдор талданат.

Үчүнчү бап англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык аталыштарды салыштырып изилдөөнүн натыйжалары жана аларды талкуулоого арналат. Таандык жана жалгашкан тууганчылык терминдердин жалпы системасы

каралат, кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык - туундулук терминдердин сөз түзүү структурасы салыштырылат.

Корутундуда иштин жалпы илимий натыйжалары чыгарылат. Менин оюмча, диссертациянын экинчи, үчүнчү баптарында илимий-теориялык жана практикалык мааниге ээ болгон орчундуу маселелер чечилген.

Бул диссертанттын кыргыз тил илимине кошкон өз салымы деп эсептейм. Анткени автордун материалдарын салыштырма типология боюнча тектеш эмес англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык терминдердин келип чыгышын, өнүгүшүн, жалпы түзүлүшүн, колдонулушун, семантикалык, стилдик бөтөнчөлүгүн салыштырып изилдөө иштин баалуулугун айгинелейт. Иштин көп сандаган артыкчылыктарына карабастан, анда айтылган корутундуларга жана натыйжаларга олуттуу таасир тийгизбеген айрым кемчиликтер да байкалат.

1. Кээ бир натыйжалар сүрөттөмө мүнөзгө ээ жана кыскартылып берилсе ишке көп олуттуу зыяны тийбеши мүмкүн.

3. Илимий иште бир нече техникалык каталар байкалат, аларды оңдойт деп ойлойм, көп убакытты талап кылбайт.

Сизге ийгилик каалайм! Толук бүткөн илимий эмгек деп эсептейм жана диссертациялык ишти коргоого сунуштайм.

Филология илиминин доктору, проф. Найманова Ч.К.:

Жогоруда белгиленгендей, тууганчылык терминдери кайсы гана тил болбосун, анын базистик лексикасына кирген, миңдеген жылдар бою калыптанган тилдик каражаттардын катмарын түзөт. Демек, тилдин лексикалык системасынын архаикалык жана туруктуу катмары катары бир катар диахрондук өнүттөгү маселелердин каралышында зарыл материал катары кызмат кылат. Атап айтканда, тилдердин ортосундагы тектештик параметрлерин аныктоодо, фонетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү изилдөөдө тууганчылык байланыштарды туюндурган лексикалык каражаттар өзгөчө ролго ээ экендигин белгилөөгө болот. Баяндаманын негизинде иш тыкыр изилденген, мисалдар ынанымдуу, 15 жылдан бери иликтенип келиптир, толук бүткөн эмгек деп баалоо менен Алишова Изат Култаевнанын 10.02.20 - тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу диссертациялык эмгегин коргоого сунуштайм.

Филология илиминин кандидаты, доцент Нарматова Б.Б. : Соңку мезгилдерге чейин кыргыз жана англис тилдерин салыштырып иликтөөгө аздыр-көптүр көңүл бурулуп, бул багыттагы иштер, негизинен фонетиканын, грамматиканын (морфологиянын, синтаксистин), стилистиканын проблемаларына багыталгандыгы баарыбызга белгилүү. Салыштырууга алынган кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык аталыштарынын

окшоштуктары, сөздүк курамдын көөнө катмарын түзгөндүктөн, алар сөз жасоонун маанилүү булагы катары кызмат кылары анык. Мындай сөздөрдү салыштырып изилдөө эки тилдин ортосундагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоого, лексикабызды көбөйтүүгө өбөлгө түзөт. Автор өзүнүн алдына коюлган максатына жете алган деп эсептөөгө болот. Өзгөчө илимий иштин практикалык багытында берилген *father-in-law* \мыйзамдуу ама, *mother-in-law* \мыйзамдуу ана, *sister-in-law* \мыйзамдуу келин, *brother-in-law* \мыйзамдуу бала сөздөрүнүн кыргызча котормолору мен үчүн жаңылык болду, күндөлүк турмушубузда колдонсок жакшы болот. Абдан кызыктуу ары актуалдуу иш экен. Салыштыруу аркылуу өз эне тилибизди баалайбыз. Иш илимий тилде жеткиликтүү жазылган, бүткөн эмгек. Мен дагы Алишова Изат Култаевнанын диссертациясын коргоого сунуштайм.

Филология илиминин кандидаты, доцент Абдымомунова А.О.:

Мен Изатты 2009-жылдан бери билем, чет тилдер кафедрасында 2009 – жылдан бери эмгектенет. Акыркы 2-3 жылдан бери Жусуп Баласын атындагы КУУ нун Кыргыз филологиясы факультетинин "Туркология жана котормо таануу" кафедрасынын ага окутуучусу. Изат өз ишине так, жүктөлгөн жумуштарга жоопкерчилик менен мамиле жасап, өз убагында аткарат. Студенттердин жана коллективдин ичинде кадыр – баркка ээ, сабактарды жогорку методикалык-педагогикалык деңгээлде өтөт. Азыркы мезгилде тууганчылык терминдер боюнча жаштар арасында ар кандай пикирлер жаралууда, себеби кандаш эмес терминдер дээрлик сейрек колдонулуп ошо менен катар тууганчылык алыстоодо. Бул ири маселелерден, ошондуктан практикада колдонуу өтө маанилүү. Ушул тараптан Изат Култаевнанын эмгеги абдан зор иш деп баалоо менен бирге жалпы коргоого сунуштайм.

Филология илиминин кандидаты, доцент Калиева К.А.:

- Изат Култаевнанын диссертация тектеш эмес англис жана кыргыз тили үчүн баалуу эмгек деп эсептейм. Англис тил илиминде тууганчылык атоолор категориялаштырылып бир системага салынган, ал эми кыргыз тилиндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу азыркы күндүн талабы. Ошондуктан, бул изилдөөнүн негизинде кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилденип автор тарабынан ыраатуулукка салынганы изилденүүчүнүн жеке салымы болуп эсептелет. Ишке дагы мисалдарды көркөм чыгармалардан берсе эмгектин артыкчылыгы артат, жыйынтыгында Алишова Изат Култаевнанын 10.02.20 - тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу диссертациялык эмгегин жалпы коргоого сунуштайм.

Филология илиминин кандидаты, доцент. Каразакова А.К.:

Алишова Изаттын диссертациялык эмгеги актуалдуу экенин көрдүк. Изденүүчү диссертациялык эмгегинин үстүнөн жигердүү эмгектенип, биздин кафедрада талкуу уюштуруп ортого салып биздин кафедра менен тыгыз алакада болду. Ошону менен бирге 10 дон ашык макалаларды жазып тегерек столдордо жана конференцияларда кызуу талкууларды жараткан. Жогорудагы талкуулардан кийин, диссертациялык кеңеште алдын ала диссертациялык ишин жактоосун сунуштайм.

Пед.ил. доктору, проф. Наркозиев А.К.:

Диссертациялык эмгек актуалдуу экен. Алишованын илимий эмгегинде чоң көлөмдүү чыгармалардан, элдик ооз эки адабияттан, газета-журналдардан алынган мисалдарды көрдүк, бул өз кезегинде тилдин ар түрдүү катмарларынан алынган туугандык терминдер анализге алынганын айгинелейт. Биздин кафедранын студенттери жана магистранттары бул теманын негизинде квалификациялык жана магистрдик эмгектерди жазышса тил илимине алгылыктуу жаңылыктарды киргизишет деп ишенем. Жогорудагы талкуулардан кийин иш толугу менен жыйынтыкталды деп эсептейм жана диссертациялык кеңеште талкуулоого сунуштаса болот.

Диссертант Алишова И.К.:

Урматтуу отурумдун катышуучулары! Баарыңыздар тараптан айтылган сын-пикирлерге, омоктуу ой-сунуштарыңыздарга жана ар бириңиздерге терең ыраазычылыгымды билдирем.

Урматтуу отурумдун катышуучулары дагы бир жолу баарыңыздарга жардамыңыздарга терең ыраазымын. Бардык толуктоолордун жана сын пикирлердин үстүнөн иштейбиз.

Көңүл бурганыңыздарга рахмат!

Отурумдун төрагасы, пед. илим. доктору., проф. Наркозиев А.К.:

Урматтуу кесиптештер!

Изат Култаевнанын “Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү” (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында) аттуу диссертациялык эмгеги боюнча суроолоруңуздар, ой-пикирлериңиздер жок болсо, отурумду жыйынтыктоого уруксат бериңиздер, илимий иш боюнча токтом кабыл алууга сунуш кылам. Баары макул, калыс жок, каршы жок.

Изденүүчү Алишова Изат Култаевна филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)” -10.02.20 –тектештирме-тарыхый, типологиялык жана сальштырма тил илими диссертациялык ишин талкуулоо үчүн Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин “филология жана коммуникация” кафедрасынын

Кенейтилген отурумунун корутундусу

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгында төмөндөгүдөй ой пикирлерди айтууга болот

1. Изилдөөнүн темасы Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин филология жана коммуникация кафедрасынын планына туура келет.

2. Изилдөө ишинин актуалдуулугу агглютинативдүү же жалгашма тил катары эсептелген кыргыз тили менен аналитикалык англис тилиндеги туугандык терминдер салыштырылып, алардын семантика-функционалдык табиятындагы жалпылыктар менен айырмачылыктар аныкталып, ошону менен эле бирге колдонулуу чөйрөлөрү, коммуникативдик потенциалы өңдүү бир катар маселелер контрастивдик өңүттөн изилдөөгө алынган.

3. Изилдөөнүн илимий жаңылыктары катары ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык атоолордун семантика-структуралык табиятындагы жалпылыктар менен айырмачылыктарды, сөз болуп жаткан атоолорго байланышкан лексикалык бирдиктерди функционалдык-тематикалык топторго бөлүштүрүүдө системалык мамилелердин парадигмасын, ошондой эле тууганчылыкка байланышкан тилдик каражаттардын семантика-функционалдык табиятын изилдөөдөн алынган тыянак-натыйжаларды иштин илимий жаңылыгы катары эсептөөгө болот.

4. И.К.Алишованын диссертациялык эмгегиндеги колдонулган теориялык түшүнүктөр жана терминдер, кесипкөйлүк менен адабий чыгармалардан алынган мисалдарды анализге алуусу, ар бир баптагы келтирилген жыйынтыктар жана жалпы жыйынтык корутундулардын илимий жактан негизделгендигин айгинелейт.

5. Жыйынтыктардын илимий жана практикалык өзгөчөлүктөрү катары изилдөөдөн алынган натыйжаларды, корутунду-тыянактарды тектеш жана тектеш эмес тилдерди салыштырууга багытталган изилдөөлөрдө, ошону менен эле бирге лексикология, семасиология, морфология, синтаксис, этнолингвистика, когнитивдүү лингвистика, көркөм текстке лингвистикалык илик жүргүзүү, котормо теориясы жана практикасы өңдүү дисциплиналар боюнча лекциялык курстарды жана семинардык сабактарды өтүүдө пайдаланууга болот.

6. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы жана жарыяланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин чет тилдер кафедрасы, котормонун теориясы жана практикасы кафедрасы, Кыргызстан эл аралык университетинин мамлекеттик тил кафедрасы, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети тарабынан уюштурулган илимий конференцияларда, илимий семинарларда талкууланган.

Изилдөөдөн алынган жыйынтык-натыйжалар боюнча эл аралык жана республикалык деңгээлдеги илимий-теориялык, илимий-практикалык конференцияларда жана симпозиумдарда баяндамалар жасалды.

Изилдөөнүн негизги мазмуну 17 илимий макалада чагылдырылып, анын ичинен КРнын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган мезгилдүү басылмаларда 13 макала, РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү чет элдик журналдарда 4 макала жарык көрдү.

7. Диссертациянын мазмуну талкуу боло турган адистикке туура келүүсү. Алишова Изат Култаевна аткарган “Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында” аттуу диссертациялык эмгек -10.02.20 –тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистигине туура келет.

Диссертациялык иш Кыргыз республикасынын эл аралык университетинин "Филология жана коммуникация" кафедрасында аткарылды.

Отурум жогорудагы талкууларды карап чыгып, төмөндөгүдөй чечимге келди:

ТОКТОМ

1. Изденүүчү Алишова Изат Култаевнанын диссертациялык иши автордун жеке илимий эмгеги катары жыйынтыкталган деп эсептелсин. Илимий эмгектин темасы актуалдуу, кандидаттык диссертациянын талаптарына жооп берет.

2. Изденүүчү Алишова Изат Култаевнанын филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык “Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында” аттуу иши -10.02.20 –тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими диссертациялык кеңешке сунушталсын.

3. Диссертациялык иш боюнча корутундулар бекитилсин.

Төрага:

пед.ил. доктору, профессор. Наркозиев А.К.

Отурумдун катчысы:

окут. Калмырзаева А.К.

Портись заверено
Т.А. м.с. - ОК
Абдубекова А.О.

